

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ**Խ Ա Չ Վ Ե Ր Ա Ց**

Կ Ա Մ

Խ Ո Ր Հ Ո Ւ Ր Գ Տ Ա Ռ Ա Պ Ա Ն Ք Ի

(Տ Ր Ս Մ Ս Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն)

ԱՆՁԵՐ.— ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ. ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐ

Ուաշինգտոնի Նախաստորակին վերջ՝ իրիկունի Հսկումին հաւատ վերադարձեր էին Ս. Յակոբի Մայր Տաճարը. Ս. Աստիանոսի մաստունին մէջ կը սպասէին արարողութեան ժամուն։ Բողոքողին մութ էր արդիւն, եւ իրենք կը խօսէին քանի մը կանթեղներու պղպուսին ճակ։

Ա. Աւակերտը.— Վաղը իւաշինգտոն... Պատերազմի տարուայ իւաշինգտոն...

Բ. Աւակերտը.— Իրաւ, պատերազմի համատարած անդունդ որ կ'ապրինք, սարսուռագին բան մը կը մտցնէ վաղուան Տօնի մթնոլորտին մէջ։

Ա. Աւակերտը.— իւաշինգտոն... իւաշին նուիրուած տօներէն ամենէն յատկանշականը, ըստ իստիկան՝ Ա՛յն՝ ուր գերազանցապէս կը շեշտուի իւաշին Գաղափարը. քանի որ կը տօնենք անով յիշատակը կայսերական ձեռքերէ խաչափայտին հանդիսաւոր բարձրացումին՝ իբր խորհրդանշան Քրիստոնէութեան. այնպէս չէ՞ վարդապետ։

Վարդապետը.— Ծշմարիտ որ դժուար է երեւակայել թէ ի՞նչ գայթակղութիւն եղած պէտք է ըլլայ Հին Աշխարհի վերջալուսային ժամանակներու մարդոցը համար նոր կրօնքին այն Ակտը որով կը բարձրացնէր ան իբր պաշտամունքի առարկայ՝ զեռ քիչ առաջ հանուր աշխարհի աչքին անարգութեան այդ անարգ գործիքը։

Բ. Աւակերտը.— Տարօրինակ խորհրդանշան արդարեւ կրօնքի մը համար...

Ուրիշ աւակերտ մը.— Մանաւանդ հին աշխարհի բոլոր այն կրօններուն դիմաց ուրոնք Զօրութիւնը, Լոյսը, Գեղեցկութիւնը, յաղթանակը կեանքը եւ իր Հաճոյքը պաշտեր էին համապատասխան աստուածներու եւ խորհրդանշաններու մէջ...

Բ. Աւակերտը.— Ամէն կրօնք, ու կարելի է ըսել, որքան ալ հայեցողական ըլ-

լայ ան, ամէն փիլիսոփայութիւն ի վերջոյ ուսուցում մըն է կեանքի իսկութեանը մասին որ պէտք է բերէ պատասխան մը մարդու սրտի խորագոյն ըղձանքին՝ իմա՝ երջանկութեան ըղձանքին. տարօրինակ չէ՞ որ գտնուի կրօնք մը, այն ալ գերագոյնը հռչակուած, որուն խորհրդանշանը ընտրուած ըլլայ Տառապանքներու դառնագոյնին՝ մահաբեր չարարանքին գործիքն իսկ։

Ուրիշ աւակերտ մը.— Ի՛նչպէս զարմանալ այն ատեն որ մեր ժամանակի մարդոց ալ շատերու աչքին Քրիստոնէութիւնը պարզելի իբր տխուր յոռետեսութեան կրօնք մը, որուն պաշտօնեաները կեանքը պէտք է լքեն, աշխարհէն երես դարձնեն — եւ ուրուն եթէ մնար, բոլոր մարդերը պիտի ընէր իր պաշտօնեաներուն պէս «սեւաւոր»...

Բ. Աւակերտը.— Նիցչէ, կ'ըսեն, Քրիստոնէութեան տարածումը վերագրած է գերիներու, թշուառներու, տկարներու, այլասերածներու ընդհանուր ու նախանձտ ընդդգուծի մը ընդդէմ զօրաւոր ընտրանիին, Հոռվմէացի տէրերու առողջ ցեղին. ըստ իրեն՝ իր յաղթանակը — թերեւ թիւին շնորհիւ չահուած — եղած է գայթակղական ու յարակարծային յաղթանակ մը Տկարութեան՝ ընդդէմ Ուժին — Ապարժեքին՝ ընդդէմ Արժէքին։

Վարդապետը.— Մակերեսային տեսութիւններ՝ այդ բոլորը — Քրիստոնէութեան իսկութեանը մէկ բացատրելի անհասկացողութենէն յառաջացած։

Բ. Առակներս. — Բայց, կարելի է պատասխանել, չէ՞ որ ի վերջոյ Քրիստոնէութեան խորհրդաշնանը խաչն է, ու խաչը՝ Տառապանքի գործիքը. չի՞ հետևիր ասկէ, յստակ ու մեկին, թէ Քրիստոնէութիւնը Տառապանքի կրօնն է:

Վարդապետ. — Ոչ անհրաժեշտաբար ա՛յդ. այլ այն թէ Գերագոյն Կեանքը որով և անոր Լիութեանը համապատասխան երջանկութիւնը որուն Քրիստոնէութիւնը կ'ուզէ առաջնորդել մարդիկը՝ Տառապանքի ճամբէն ու ճանաչողութենէն կ'անցնի. բայց այս հիմնական վարդապետութիւնը ինքնին փառք չէ՞ Քրիստոնէական աշխարհայեացքին իրատեսութեանը և անգերազանցելի խորութեանը:

Ա. Առակներս. — Ըսե՞լ կ'ուզէք, վարդապետ, թէ Խաչին Քրիստոնէութեան խորհրդանշան ընտրուիլը ցոյց կուտայ այն էական, կեդրոնական գիրքը զոր ունի կեանքի քրիստոնէական ըմբռնումին մէջ Տառապանքի էութեան ու զայն գիմակալող կեցուածքին մասին իր քարոզութիւնը:

Վարդապետ. — Այո, և հակառակ պարագային Քրիստոնէութիւնը պիտի չըլլար գերադոյնը կրօններուն. որովհետեւ, քիչ մը առաջ ձեռնէ մէկը կ'ըսէր թէ ամէն կրօն ու ամէն փիլիսոփայութիւն ի վերջոյ ուսուցում մըն է երջանկութեան ի խնդիր. արդեթէ երջանկութիւնը Կեանքի Լիութեան վերայ կը փթթի — անոր գաղտնիքը ուսուցանող ամէն վարդապետութիւն կեանքի իմաստին մասին տեսութիւն մը պիտի ըլլայ. արդ, կարելի՞ է հասկնալ կեանքը, իր արժէքը, առանց թափանցելու Հաճոյքին ու մանաւանդ Յաւին իմաստին — քանի որ կեանքը անոնցմէ է հիւստեած ու անոնցմով կը յայտնաբերէ մանաւանդ իր գոյութեանական (existentiel) իմաստը:

Բ. Առակներս. — Բայց ինչո՞ւ կը շեշտէք և կ'ըսէք «մանաւանդ ցաւին»...

Վարդապետ. — Վասնզի եթէ հաճոյքը կեանքի լուսաւոր երեսն է, այդ երեսը իբր այդ՝ այսինքն լուսաւոր՝ մանաւանդ այն ատեն այդպէս կ'երևի երբ զայն տեսնենք հակադրաբար զայն չըմպատող ու, պէտք է ընդունիլ, կեանքը շատ անգամ իր մեծագոյն մասին մէջ ընդգրկող ստուերին՝ որ ցաւի, տառապանքի ստուերն է. կեանքի ունէ իմացում որ չի մեկնէր աշխարհը դա-

շարող չարիքին ու տառապանքին դէմ յանդիման նկատումէն մակերեսային վարդապետութիւն մըն է որմէ բան չեւեր:

Ուրիշ առակներս մը. — Պէ՞տք է խորհիլ թէ էական տարբերութիւն մը կայ Տառապանքի բնութեանը ու անոր հանդէպ ընդգրկելի գիրքի նկատմամբ Քրիստոնէական ուսուցումին և այդ մասին ուրիշ կրօններու և փիլիսոփայութեանց ուսուցումին մէջ:

Վարդապետ. — Անշուշտ որ...

Բ. Առակներս. — Ես չեմ ըրած բաղդատութիւն մը որ ցոյց տալիս ինձի այդ տարբերութիւնը. ընե՞նք վարդապետ, զիս ատեն կայ արարողութեան սկսելուն:

Վարդապետ. — Առէք, օրինակ, յոռետեսութեան զիծին վրայ ամենէն հինը, զլիսաւորը, արմատականը այդ վարդապետութիւններէն...

Ա. Առակներս. — Պուտտայականութեան կ'ակնարկէք:

Բ. Առակներս. — Մեր եղիային զրուածներուն մէջ հանգիւյած եմ առաջին անգամ անոր. բայց ճիշդը՝ անըմբռնելի մնացած է ինձի թէ ինչպէս այդօրինակ հոգեւորութիւն մը Աշխարհին ու Կեանքին կրցեր է այնքան միլիոնաւոր մարդոցը դառնալ: Իր կենսունակութենէն պարպուած, յոգնած, գոյութիւնը զիմադրաւելու ուժը կորսնցուցած ճեղի մը տրամադրութիւնը կը ցոլացնէ ան թէ ընդհակառակը կեանքի վայելքներուն անհուն պապակովը տոջորուող ժողովուրդի մը յարակարծային հակազդեցութիւնը այդ պապակին դէմ իբրև միակ միջոցը անկէ ազատուելու և խաղաղութիւնը գտնելու... — չեմ կրցած ճշդել:

Վարդապետ. — Որն ալ որ ըլլայ — հասկնալի է թէ ինչո՞ւ իբրև Աստուածային ուսուցում մը չէր տար ու չէր կրնար տալ ան ինքզինքը. որովհետեւ այլապէս անըմբռնելի պիտի ըլլար այդ քարոզութիւնը որ էապէս ոչնչականութիւն մըն է. անհաշտելի՝ ունէ աստիճանով աշխարհը, կեանքը, գոյութիւնը Աստուծոյ առնչող հասկացողութեան մը հետ:

Բ. Առակներս. — Ի՞նչպէս հասկնալ Պուտտայի չորս ուկիդիկ կոչուած ճշմարտութիւններէն առաջինը. թէ գոյութիւնը ճառապստիքի՝ Ուրկէ՞, ի՞նչպէս կ'արդարանայ բացարձակութիւնը այդ հաւաստումին. երբ իր

մութ երեսին քով կեանքը յայտնապէս ունի իր լուսաւոր երեսը, իր ցաւերուն քով՝ հաճոյքները, իր տառապանքները քաղց-րացնող հրճուանքները, և երբ՝ ըստ ինքեան և էսպէս իրր բաղձալի՝ բան մը կը ներկա-յանայ ան մարդու խորագոյն բնազդին։

Վարդապետը. — Սա ճիշդ է որ Պուտտա կը մեկնի իր իսկութեանը մէջ կեանքի յո-ռետեա ըմբռնումէ մը — իր իշխանական կեանքի վայելքները նողկալի կը դառնան իրեն երբ կը տեսնէ մահուան, ծերութեան, հիւանդութեան, թշուառութեան պատկեր-ները. — կշիռն մէջ ասոնք կեանքի տա-ռապանքի բաժինը անհամեմատօրէն ծանր կը ցուցունեն իր աչքին. ու ա՛յ Աշխարհը ու անոր վրայ բնազդօրէն փակչող կեանքը կ'երեւին իրեն՝ իբր մարդու խորունկ եսին անթափանցելի ճակատագիրէ մը պարտա-դրուած կրում մը, որով՝ անտանելի ծան-րութեամբ բեռ մը։ Ասկէ՛ Առաջին «ճշմար-տութիւնը» — Գոյութիւնը Տառապանքի եւ Տառապանք՝ կրումի, ծանրութեան խոր ու նախնական իմաստով. կրում սակայն՝ որ տակաւին յաւելուածաբար ցաւագին մա-նաւանդ ըլլալու չարիքը ունի իր մէջ։ Արդ, Գոյութիւնը նոյնացուցած Տառապանքին հետ, Պուտտա մէկ բանի միայն կը մտածէ այլևս՝ ազատելու անկէ։

Բ. Աւակերտը. — Որմէ՞, Տառապանքէ՞ն . . . ո՞վ չի մտածեր ատոր։

Ա. Աւակերտը. — Բայց քանի որ Գոյու-թիւնը ամբողջ Տառապանք է, ուրեմն եր-կրորդը թօթափելու համար պէտք է առա-ջինը՝ Գոյութիւնը թօթափել. ի՞նչպէս սա-կայն։

Վարդապետը. — Ճիշդ հո՛տ է իր «գիւ-տը». — Աշխարհը ամբողջ ու անոր մէջ մարդուն գոյութիւնն իսկ խարկանք մը ճանչնալով։

Ա. Աւակերտը. — Կարելի՞ բան է ատ.

Վարդապետը. — Ըստ Աաքիային «ի-մաստութեանը» Աշխարհը ինք իրմէ, ըստ ինքեան չունի «իրականութիւն»։ մե՛նք ենք որ կուտանք իրեն իրականութիւն ճիշդ մեր «հարումով» իրեն, մեր ըղձանքին ու կա-մեցողութեան պրկումովը դէպի ան, մեր ծարաւովը անոր իրերէն և էակներէն մեզի եկած վայելքներուն։ Արդ, մէկ մը որ հա-մոզուինք այս «ճշմարտութեան», և յետոյ այս անգամ ջնջենք մեր այդ հարումը,

թուլցնենք այդ պրկումը, խափանենք այդ ծարաւը — հետեւաբար յաջողինք կատա-րելապէս անհարկեր դառնալ Աշխարհին — ատով իսկ աշխարհը պիտի պարպուի իր այդ իրականութենէն, կորսնցնէ իր փոխա-ռիկ «գոյացութիւնը», վերածուի լոկ պատ-կերի, խափերեոյթի. այդ պահէն սկսեալ՝ ան այլևս պիտի չճնշէ իր ծանրութիւնը մեր վրայ, մեր գոյութիւնը պիտի չըլլայ կրումը այս Աշխարհին — որով Տառա-պանք . . .

Բ. Աւակերտը. — Պիտի գտած ըլլանք գերագոյն հանդարտութիւնը Նյութականի . . . — ինչպէ՞ս կը յիշեմ հիմա, պա-տանութեանս այն պահերը ուր եղիան կը կարգալի . . .

Ա. Աւակերտը. — Բայց քանի որ կեան-քը էապէս Գործ է, պրկում, զօրութեանա-կան դիմաւորում իրականութեան, այդ «ե-րանական անդորրութիւնը» ստացուած կ'ըլ-լայ կեանքին իսկ գնով. անոր խեղդու-մովը, անկէ արմատական ու ամբողջական հրաժարումով մը . . . ապրելով հանգերձ սակայն . . .

Ուրի՞ւ աւակերտ մը. — Բայց տակաւին ինչո՞վ բացատրել այն անհաշտ ատելութիւ-նը զոր Պուտտայականութիւնը կը յայտա-բերէ հանգէպ ամէն հաճոյքի և ուրախու-թեան. ու այն տարօրինակ, ըստ իս ախ-տաւոր նախասիրութիւնը զոր ցոյց կուտայ հանդէպ ամէն ցաւի ու տառապանքի. քանի որ իր տեսակէտէն այլևս անոնք երկուքն ալ անիմաստ են։

Ա. Աւակերտը. — Ինձի համար պարզ է այդ. հաճոյքները խօտելի են ոչ թէ որով-հետեւ հաճոյք են, այլ որովհետեւ կը կապեն մարդերը գոյութեան. իսկ ցաւերը ընտրելի՝ որովհետեւ ընդհակառակը անոնք կը դիւրա-ցընեն մարդուն տարանջատումը Աշխարհէն։

Վարդապետը. — Աշխարհը դիմագրաւել մը կայ դէպի անկէ՛ վերինը անդրազանցե-լով զայն. Պուտտայականութեան մէջ ա-ռաջարկուած մեթոտը դէպի անկէ վարինը՝ աշխինքն Անէութեան մէջ ապաստանելն է։ Ո՞վ չի տեսներ որ կեանքի խնդրին, Տառապանքի ու Երջանկութեան խնդրին իրական լուծում մը չի կայ հոս — այլ անոնցմէ ահաբեկ Ռուսափանք մը միայն, չըսելու համար վատ դասալքում մը։ Աշ-խարհին մէջ տառապանքի բաժնին շեշ-

տուած մէկ տեսիլքին հետեանքով էական ընկրկումը, հոտ վարդապետութեան մը բարձրացում է, և ընծայուած մարդկութեան իբր կեանքի արժեւորման դրութիւն: Լուծել կեանքի հարցը առաջարկելով իբր ցնջում... ապրիլի գայն, հակ մը մնալով հանդերձ անհորիւնը ապաստան ունենալով, հակասութեանց այդ հակասութիւնը խեղականի ու կրօնքի վերածուած — ահա ուրեմն Պուտտայականութիւնը:

Ա. Առակերտ. — Ահա ինչու հաւանաբար Պուտտայական յոռետեսութեան նոր ժամանակներու ներկայացուցիչ Շօքէնհաուէն իսկ այլևս նոյն միջոցը չի համարձակիր առաջարկել մեզի. և յոյսը կը գնէ կիսամիջոցներու վրայ, որոնց անգորութեանը սակայն թերևս ինք առաջին համոզուածն է — ի խորոց սրտի:

Ուրիշ առակերտ մը. — Ի՞նչ կիսամիջոց.

Ա. Առակերտ. — Արուեստը՝ որ ըստ Շօքէնհաուէնի, Տիեզերքի մէկ վերարտադրումը կ'ընէ, որ ազատ է գայն դառնացնող «Գոյութեան կամքէն». կամ միսթարութիւնը՝ զիտնալու թէ բոլոր մարդերը մեզի հետ տառապանքի նոյն երկանաքարին են լըծուած. իբրև թէ այդ ի՛րապէս միսթարանք մը ըլլար մարդուն: Ընդհակառակը, կը կարծեմ որ ազնուական հոգիի մը համար ուրիշներու տառապանքին տեսքը կը բազմապատկէ իրը. մինչ ուրիշներու ուրախութիւնը գէթ պիտի ըլլար ճշմարիտ բալասան մը իր ցաւերուն:

Բ. Առակերտ. — Ճիշդ է ոմանց պընդումը թէ Ստոյկեան վարդապետութեան խորն ալ — մանաւանդ Եպիկտէտին մէջ — յոռետեսութիւն մը կը յամենայ. Ու այն ատեն ի՞նչ պէտք է խորհիլ այն անզգայութեան, apathieի կեցուածքին մասին զոր Ստոյկեանները կը քարոզէին. իրենց յանձնարարութեան՝ ետ կենալու ամէն ուրախութենէ եւ ամէն տառապանքէ, սէրէ եւ ատելութենէ:

Վարդապետ. — Կեանքի, Դոյութեան հարցին հանդէպ յուսահատած իմաստութեան մը վարդապետութիւնը այդ ալ: Ուրովհետեւ կը տառապինք՝ հա՞րկ է որ ջանաք ջնջել ամէն զգացում մեր մէջէն, նոյն հարուածին տակ սրբելով այդպէս մեր մէջ ազնուագոյն հաճոյքները և ուրախութիւնները: Բայց եթէ նոյնիսկ կարելի ըլ-

լար երբեք այդ կեցուածքը, ատով միաժամանակ պիտի չկասէ՞ր կեանքի գործը, քանի որ իրերուն, էակներուն արժէքի յարարերութիւնները մեր էութեան հետ՝ անոնց մեզի տուած զգացումներովն իսկ կը յայտնուին ու նշանակութիւն կը հագնին: Ի՞նչ պէտք կրնայ ապրիլ ու իր գործը ուղղել մէկը որ բացարձակապէս անհարկեր գործած է իրերուն և անձերուն, և նոյնիսկ ինք իրեն հանդէպ — անզգայացած ըլլալով անոնց գիմաց: Փիլիսոփայի վերացական ստեղծում մը՝ այդպիսի «մարդ» մը, որ վայրկեան մը չգիմանար իրականութեան գետնին վրայ:

Ուրիշ առակերտ մը. — Բայց սորված ենք որ Ստոյկեանները տակաւին ուրիշ միջոց մը ևս ունէին Տառապանքին դէմ որ զիրենք նախակարապետները կ'ընէ այսօրուան Ամերիկայի Christian Scientistsներուն. այն է՝ տառապանքը համարել ոչ-իրական ըստ ինքեան և մեզի պատճառուած իր առարկայէն իսկ, այլ մեր մտածելու, իրերը առնելու կերպին ներյատուկ, և որ պիտի մարէր ինքնին երբ տեսակ մը ինքնաթելադրութեամբ փոխէինք մեր այդ կերպը:

Ա. Առակերտ. — Հիւանդութիւնները բուժելու Զուրիցերացի Գուէին մեթոտը մէկ ուրիշ կիրարկութիւնն է այդ վարդապետութեան. միայն թէ Գուէ չյաջողեցաւ ինքզինքը բուժել այն հիւանդութիւնէն որ զինքը մեռցուց: Այդ օրէն կոտորակուեցաւ թիւը Գուէիզմի հետեորդներուն:

Վարդապետ. — Կը զիտէ՞ք՝ բոլոր յոռետեսական աշխարհայեացքները ձախողած են էապէս անով որ մէկ կողմէ կեանքը կը նկատեն գրեթէ ալլամերժօրէն ցաւէ գոյաւորուած, և սակայն միւս կողմէ անկարող են ունէ գրական իմաստ ու արժէք գտնել ցաւին. կը մնայ իրենց, տրամաբանօրէն, փրկութիւնը փնտռել կա՛մ արմատական պարպումի մը մէջ կեանքին, գէպի անէութիւն ապաստանելով — ինչ որ կը քարոզէ Պուտտա — կամ կիսամիջոցներու զիմել որոնց ապարդիւնութեան իրենք առաջին համոզուածներն են:

Բ. Առակերտ. — Հապա լաւատե՞ս վարդապետութիւնները:

Վարդապետ. — Անոնց գործը կը քալէ աստիճան մը երբ Հաճոյքին, Ուրախութեան վրայ է խնդրը. բայց երբ իրենք զիրենք

կը գտնեն Յաւի, Տառապանքի հարցին դիմաց շփոթութիւնը ծայր կուտայ: Ընդհանուր կերպով Չարիքին ու մանաւանդ անոր Տառապանքի ձևին անժխտելի գոյութիւնը կեանքի որտի՞ն՝ իբր էական գայթակղութիւն մը կը յայտնուի այդ դրութիւններուն մէջ, որուն տուած շփոթութիւնէն չեն կրնար փրկել անոնք իրենք զիրենք:

Իրաւ, անոնք գտնէ իրենց դրութեան տրամադրութեանը տակ ինքնիմաստ բան մը ունին — Հաճոյքը, Ուրախութիւնը, որ ըստ իրենց կը ցոլացնէ կեանքի իսկութիւնն իսկ: Ըշմարտութեան բաժին մը կայ Բառքայի խօսքին մէջ թէ «Մարդը ծնած է հաճոյքին համար, կ'ըգայ, այդ՝ փաստի պէտք չունի»: Կեանքի տեսակէտէն Հաճոյքը ինք իր մէջ կը կրէ իր արժէքը, բայց երբ Հաճոյապաշտութիւնը կը գոհանայ այդքանով, առանց մինչեւ խորը փնտռելու հաճոյքին նշանակութիւնը, ու կը քարոզէ իբր կեանքի նպատակ ու արժեքը ման միջոց ամէն գնով հետապնդումը հաճոյքին, իր տեսակէտէն իսկ ամենաձախող արդիւնքներուն կը յանդիւ: Հաճոյքը ինք իրեն համար հետապնդուած՝ խոյս կուտայ միշտ աւելի հեռուն, ու կը մոլորեցնէ իր ետեւէն անխորհուրդ կերպով վազողը: Աւելի յաջողութիւն ձեռք չեն բերեր Օղտապաշտ դրութիւնները նոյնիսկ արդիական թէքնիքին ըստ միջոցներու գործածութեամբ, որովհետեւ ասոնց տուած մակերեսային հաճոյքներու խորը շատ անգամ դառնութիւնն է որ կը նստի իբր մրուր:

Ա. Առակերսը. — Բայց ի՞նչ է այդ վարդապետութիւններուն քարոզած կեցուածքը Յաւին, Տառապանքին հանդէպ:

Վարդապետ. — Կեցուածք չէ քարոզածնին այլ փախուստ: Իրենց աչքին Յաւը զուտ չարիք է. անիմաստ և միայն բացասական նշանով բան մը որմէ պէտք է խոյս տալ ամէն գնով: Բայց հոս ալ արդիւնքը իրենց սպասածին ճիշդ հակառակը կ'ըլլայ: Վասնզի մինչ հաճոյքը որքան հետապնդուի այնքան խոյս կուտայ մեզմէ, ցաւէն ալ որքան խոյս տանք՝ կարծես այնքան ի՞նք մեր ետեւէն կը վազէ:

Բ. Առակերսը. — Պատճառը ատոր:

Վարդապետ. — Այն որ՝ քանի վախճանք անկէ, քանի կատարելագործուած միջոց-

ներով ուշագիր պատրաստուինք իրեն դէմ՝ այնքան զգայուն կը դառնանք իրեն, և խօցելի իրմէ. ատով իսկ, երբ կուգայ ան, մեր տպաւորութեանը մէջ իր եղածէն աւելի կը մեծցնենք զայն: Հետզհետէ կը նմանինք այն ատեն ակտային վախերէ, phobienերէ բռնուած այն մարդոց որոնք իրենց սարսափին առարկան կ'սկսին տեսնել նոյնիսկ չեղած տեղը: Դիտեցէք այսօրուան հաճոյապաշտ «քաղաքակրթութեանց» մարդիկը. հակառակ ցաւերու և ակտերու դէմ արդիական techniqueին ձեռք առած միջոցներուն անոնք շատ աւելի կը տառապին քան հին, նախնական շրջաններու մարդիկը. շատ աւելի կը տառապին ոչ թէ որովհետեւ իրապէս շատցած են ցաւերու պատճառները այլ որովհետեւ տարապայման կերպով նրբացած է իրենց զգայունութիւնը ցաւին. ու այդ՝ ըսի, տառապանքէն իրենց վախին իսկ պատճառաւ:

Ա. Առակերսը. — Հիմայ կը հասկնամ թէ ինչպէս Կիւրենական լաւատես հաճոյապաշտութիւնը յանգած է այնքան ծայրայեղ յոռետեսութեան մը որ իբր ելից ճամբայ անձնասպանութիւնը գտած է քարոզելու հուսկ ուրեմն իր վերջին ներկայացուցիչին Հէկէդիասի բերնով:

Բ. Առակերսը. — Անոր որ πεισιδαντος — մահախաղով մականուանուեցաւ. եւ որուն երբ կ'ըսէին թէ ի՞նք ինչո՞ւ անձնասպան էր ըլլար, կը պատասխանէր — որպէսզի կարենամ կատարել մահ քարոզելու պաշտօնս...

Ուրիշ առակերս մը. — Բայց չի կա՞յ դեռ, վարդապետ, Յոռետես և Լաւատես վարդապետութիւններէն վեր որոնց Տառապանքին հանդէպ դիրքը յայտնուեցաւ գրեթէ նոյնօրինակ, չի կա՞յ դեռ Հերոսական կեցուածքը Յաւին հանդէպ, զոր Յոյներու աչքին կը խորհրդանշէր Հէրկուլէսը: Յոռետեսը կեանքէն իսկ կը միտի խուսափիլ ազատելու համար ցաւէն. Լաւատեսը հաւասարապէս կը խուսափի ցաւէն, և իր այդ ընթացքին մէջ իր հետքերուն վրայ միշտ ունենալով ցաւը, կը հասնի՝ կը գտնէ յոռետեսը, միասին շարունակելու փախուստը. մինչ Հերոսը արհամարհանքով կը դիմադրուէ Յաւը:

Վարդապետ. — Այդ կեցուածքը կը քարոզէին Հնութեան մէջ Անթիստէնէսի հե-

տեղի Ծնականները ու նաև մաս մը Ստոյիկ-
եաններէն. նոր ժամանակներուն Քանդի
բարոյականին մէջ կը գտնենք այդ սղիշն,
ինչպէս և Նիցչէական քարոզութեան —
Յայտնապէս աւելի արժանաւոր կեցուածք
մը ունինք հոս Յաւին հանդէպ. բայց չի
բաւեր յանձնարարել միայն այդ կեցուած-
քը մարդուն, դեռ պէտք է կարելի դար-
ձնել զայն իրեն: Արդ, «Հերոսութիւնը
լոկ Հերոսութեան համար» — ինչպէս
կայ «Արուեստը Արուեստին համար» —
չի կրնար տեսական և բնականոն կեցուած-
քը ըլլալ մարդուն, որուն սրտին խորագոյն
ըզմանքն է Երջանկութիւնը. Հերոսական
ողին որպէսզի ապրի, ոյժ պէտք է գտնէ իր-
մէ վեր բանէ մը որ Սէրը միայն կրնայ ըլ-
լալ: Զաւակի սէրը, կը տեսնենք, հերոսա-
կան արարքներու կարող կը դարձնէ այ-
լապէս բոլորովին խոնարհ կիներ. Հայրե-
նիքինը՝ այնքան մարտիկներ. բայց երբ
գերագոյն սէր մը ներշնչող Իրականութիւն
մը չէք յաջողիր դնել հերոսութեան ձեռ
հրաւէրին դիմաց, ու կը գոհանաք քարոզե-
լով «զուտ հերոսութիւնը», հերոսութիւնը
լոկ ինք իրեն համար, գեղեցիկ բայց ապար-
գիւն խօսքերէ անդին անցած չէք ըլլար:

Ա. Աւակեան. — Կը տեսնեմ որո՞շ թէ
Յոռետեսութեան ջատագոված կեցուածքը
Յաւին հանդէպ, զուրկ է որքան արժանա-
ւորութենէ այնքան նաեւ արդիւնաւորու-
թենէ. նոյնը կարելի է ըսել լաւատեսու-
թեան գծին վրայ Հաճոյապաշտութեան և
Օգոտապաշտութեան համար ևս. իսկ Հե-
րոսական կեցուածքին պաշտպանները կը
գտնեն արժանաւորութիւնը, բայց իրենց
տեսութիւնը մինակը մնացած իր էական
թերիներովը, դառնորէն ապարդիւն քարոզ
մը կ'ընէ իրենցը:

Վարդապետ. — Ինչ որ Տառապանքին
հանդէպ մարդոցմէ ընդգրկելի կեցուածքին
մասին այս բոլոր վարդապետութիւններուն
կը պակսի էապէս, դառնալով անոնց ձախ-
ղութեան պատճառ, այն է որ անոնցմէ ոչ
մէկը դրական իմաստ մը կը գտնէ տալիք
Տառապանքին: Արդ, ճիշդ է Նիցչէի ըսածը
թէ Տառապանքը մարդուն համար անտա-
նելի դարձնողը իր տառապանք մը ըլլալը
չէ այնքան որքան իր անիմաստ, ունայն
բան մը ըլլալը: Հիմայ պէտք է ընդունել
թէ Դիւստոնէութիւնը միայն կրցած է ի-

մաստ և արժէք ճանչնալ Տառապանքին, ու
հետեւաբար սորվեցուցած մարդոց կարե-
նալ կրել զայն արժանաւորապէս. աւելին՝
անով արժեւորել կեանքը, և անոր ճամբէն
անցնելով հանդերձ չյուսահատիլ նոյնիսկ
գտնելէ Երջանկութեան ճամբան:

Բ. Աւակեան. — Իրաւ, իմաստ մը ու-
նի ուրեմն Տառապանքը:

Ա. Աւակեան. — Մեր իմաստասիրու-
թեան ուսուցիչը կ'ըսէր թէ Արժէքի մեր
օրերու ինչ ինչ փրկիստփաներ աւելի յստակ
կրցած են երեւան բերել զայն:

Վարդապետ. — Դիտեմ. և այդ՝ հետե-
ւելով այդ մասին Դիւստոնէական վարդա-
պետութեան յայտնութիւններուն...

Ա. Աւակեան. — Այո. այդ խնդրին մէջ
անոնք կը մեկնին անշուշտ Հաճոյքի և Յաւի
բնութեան մասին Արիստոտելի տեսութենէն,
բայց անհրաժեշտ կը նկատեն անդրանցնիլ
զայն: Հաճոյքը կ'աւելնայ, կ'ըսէր Արիս-
տոտել, ակնին վրայ իրրեւ վերջին կատա-
րելութիւն մը, ինչպէս երիտասարդութեան
վրայ իր պսակը, իր գեղեցկութիւնը. թէ
հետեւաբար հաճոյք կայ ամէն անգամ որ
կեանքի իրագործման ունէ շարժում կեան-
քի ունէ կէտի վրայ, օրինակ օռկանի մը, կը
յաջողի. ու այս ընդհանուր կերպով ճշմա-
րիտ է, հակառակ այս տեսութեան դէմ ու-
մանց յարուցած առարկութիւններուն: Իսկ
ցաւ կայ ամէն անգամ որ կեանքի իրա-
գործման ունէ շարժում, կեանքի ունէ կէտի
վրայ, արգելքի կը հանդիպի, պակասաւոր
կ'ըլլայ, չի յաջողիր:

Բ. Աւակեան. — Եթէ ճիշդ է այդ՝ Լա-
ւատեսութիւնը էապէս իրաւունք ունի
ընդդէմ Յոռետեսութեան — քանի որ այդ-
պէսով Հաճոյքն է որ կը յայտնէ կեանքի ի-
րագործումը որով անոր իսկութիւնը, և ոչ
թէ, ինչպէս կը կարծեն յոռետեսները,
Յաւը: Որով կեանքը էապէս Բարիք է և
ոչ թէ Զարիք:

Վարդապետ. — Ժիշդ:

Ա. Աւակեան. — Բայց եթէ Արիստոտե-
լի տեսութիւնը ճիշդ է ընդհանրապէս, կը
շարունակէր մեր ուսուցիչը, ան կը յայտ-
նուի այսօր իբր անկատար, մասնաւորաբար
Յաւին, Տառապանքին իր հասկացողու-
թեանը մէջ: Պէտք է ընդունիլ թէ Յաւը
կեանքի բնութեանը մէջ կայ, բայց տեսնել
միեւնոյն ատեն որ չի կայ ան պարագայ տե-

ղը, իբր զուտ գէշութիւն, զուտ պակասաւորութիւն: Կայ իբրեւ անհրաժեշտութիւն մը ամէն անգամ որ կեանքին համար խընդիր է իր նախապէս գրաւած մակարդակէն աւելի վերինի մը ելլել: Եւ այդ պարագաներուն՝ հարկադրաբար նախորդ մակարդակի իր տարրերուն մէջ կը տառապի ան: Առէք ծայրագոյն պարագան մահուան ցաւին: սկզբնական կենսաւորութեան մէջ անհատ էակին հարկ է մեռնիլ ու այդ մահուան ցաւը ցաւիլ որպէսզի շարունակուի, բարգաւաճի Տեսակին կեանքը: Այդ չը՞սեր արդէն իսկ Բրիտտոսի խօսքը. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ»: Այսպէս հոտ արդէն իսկ ի նպատ «աւելի կեանքի» զոհարումը իմաստը ծաւին: Դարձեալ, աւելի յառաջացեալ տեսակներու մէջ, ամէն նոր ծնունդ կապուած է ցաւի: մայրը կը կրէ չարչարանքը իր միսին երբ աշխարհ կը դնէ իր զաւակը: Այսպէս նաեւ ամէն անգամ՝ երբ կենսաւոր էակի մը մէջ իր տարերային օւկանները հարկ կ'ըլլայ որ նեղուին, տազնապին, արգիւնուն իրենց այլապէս բնականոն կազմին ու գործունէութեան մէջ, կամ հակառակ անոր՝ գերպրկուին՝ երբ կը պահանջէ այդ զիրենք ընդգրկող ամբողջին նոր մէկ զարգացումը: Աճման տազնապներն ու ցաւերն են ասոնք — օրինակ պատանութեան չըջանին: Ու նոյնիսկ ինչ են «հիւանդութիւնները» եթէ ոչ մարմնին խոցուած կամ ախտաւորուած մասերու պայքարը, ու ի հարկին ցաւալին զոհարերումը փրկելու համար ամբողջը: Կրնանք ըսել հետեւաբար թէ կենսաւոր բնութեան մէջ ցաւը առհասարակ նշանն է օւկաններու կամ անոնց կենսաւոր տարրերուն (բջիջ, հիւսկէն ևն.) տազնապին եւ ի հարկին զոհարերումին որպէսզի ապրի նոր սարքաւորումի մը մէջ ամբողջը: Կենսաւոր բնութեան մէջ սակայն, խորունկ բնազդներ՝ մասերու թէ ամբողջին տանիլ կուտան այդ ցաւը, ի վերջոյ զայն լուծելով այն գերազանց հաճոյքին մէջ որ ամբողջի կեանքի իրագործումէն կամ փրկուածութենէն կ'ելլէ ու միեւնոյն ատեն կը յայտնէ զայն: Նոյն բանը կայ մարդու հոգեկան կեանքին մէջ ճիգի ու տգնութեան ցաւերուն պարագային: մեր էութեան ամ-

բողջին գիտակից մեր եւր իր բնախօսական ու հոգեկան զանազան պաշտօններուն մէջ կը տառապի երբ անոնցմէ կը պահանջէ որ անոնք տան աւելի քան ինչ որ իրենց սովորական չափին մէջն է. և այսպէս անոնք, և ինք անոնց մէջ, կը տառապին որպէսզի ապահովուի աւելի վեր մակարդակի մը վրայ առաջադրուած իրագործումը: Ու երբ անցնինք այս անգամ մտորկային ընկերական աշխարհին, Տառապանքին պատճառն ու նշանակութիւնը հիմնապէս նոյնը կը մնան: Անհատներ կը տառապին իրենց եսականութեանը մէջ, որպէսզի ապրեցնեն Ընտանիքը: Ընտանիքները կը տառապին իրենց ընտանեկան զգացումին՝ մէջ, երբ իրենց զաւակները կուտան Ազգի կեանքին համար: ու ազգերը պիտի տառապին իրենց «Ազգային Եսականութեանը» մէջ, ու զոհարեն, եթէ կ'ուզեն որ վերապրի Մարդկութիւնը իրեն սպառնացող տիեզերական տազնապներէն, անոր փրկութեանը մէջ գտնելով իրենք ալ իրենց փրկութիւնը: Ուրեմն կը տեսնենք թէ իրաց կարգին մէջ Ցաւ, Տառապանք դրական իմաստ մը, որով և արժէք մը ունին — անոնք լուրջ քաջասական բաներ չեն, զուտ և անխմտ պակասաւորութիւն չեն, այլ հետզհետէ աւելի վերին մակարդակներու վրայ Բարեքին իրագործման անհրաժեշտ պայմանները:

Բ. Աւակերտք. — Բայց չեմ հասկնար դեռ բոլորովին Տառապանքին այդ անհրաժեշտութիւնը: Ինչո՞ւ ըլլար կեանքի մասերու և ամբողջներու միջև այն աններգաշնակութիւնը որ այդպէս կը յայտնուի ի վերջոյ բուն պատճառը Տառապանքին:

Ա. Աւակերտք. — Որովհետեւ, նախ, կեանքը կեցած բան մը չէ, այլ ստեղծագործող իսկութիւն մը: միշտ ինք զինք գերանցող, աստիճանաբար աւելի վեր մակարդակներու արժէքներ իրագործող, աստիճանաբար լայնագոյն շրջանակներու վրայ ընդլայնող ու բարձրացող: արդ, իր այն տարրերը որոնք յարմարած էին նախկին դրութեան մը, պէտք է ամէն անգամ վերստին իրենք զիրենք շինեն, յաճախ ցաւազին ճիգով մը «վերստին ծնին», ամէն անգամ աւելի՛ վեր դրութեան մը մասերը դառնալու համար: Եւ յետոյ, տակաւին, որովհետեւ կեանքի ամբողջի մը և իր տարրերուն յարաբերութիւնը կայական յարաբե-

ընթացին մը չէ այլ զօրութեանական, տեսակ մը միաժամանակ քաշողական և վանողական «Բեռնաւարտ» յարաբերութիւն մը որ այդ պատճառաւ իսկ զիտակցութեան մէջ կը յայտնուի միեւնոյն ատեն ցաւի և հաճոյքի, տառապանքի և ուրախութեան զգացումներով:

Բ. Առակներս. — Հաճոյքը ի՞նչ գործունէի ծաւին տիրած տեղը, և Ուրախութիւնը՝ Տառապանքին:

Ա. Առակներս. — Մեր ուսուցիչը կ'ըսէր, կեանքի մէկ մակարդակին վրայ ցաւը զինք կրող և զգացնող մասովը մէկտեղ՝ կ'ողողուի աւելի վեր մակարդակի մը վրայ իրմով կարելի դարձած կեանքին իրագործումէն յառաջացող ուրախութեամբը. ու այդ նոր մակարդակին վրայ տառապանքը ու զայն կրող ու զգացնող մեր էութեան բաժինը կրնայ ողողուիլ իր կարգին իր ներկայացուցած զոհաբերումովը իրագործուած վերնագոյն կեանքի մը անուամէն բղխած հրճուանքովը: Այսպէս՝ որդեծնութեան ցաւերու մէջ գալարուող մայրը իբրեւ մայր խորապէս ուրախ է իր սրտին մէջ. վերաւոր հերոսը իր մարմնովը կը տառապի, մինչ ուրախ է և հպարտ իր հոգիին մէջ, և Ստեղծագործ Արուեստագէտը զերագոյն հրճուանքով մը կը հրճուի իր էութեան բարձրագոյն կատարներուն վրայ, հակառակ որ իր կարողութիւններուն ծայրայեղ լաւութեամբ ճիշդի սուր տառապանքներով կը չարչարէ զինքը: Ահա այն իրականութիւնը զոր անտեսած են թէ՛ կենսատեսաց յոռետեսները, և թէ հաճոյապաշտ լաւատեսները երբ որակով իրարմէ այնքան տարբեր և տարբարժէք վիճակներ, որպիսիներ են մէկ կողմէ ֆիզիքական ցաւ, հոգեկան տառապանք, հոգեւոր անձկութիւն, և միւս կողմէ ֆիզիքական հաճոյք, հոգեկան ուրախութիւն, հոգեւոր երանութիւն, իբրեւ համարժէք բաներ երկու նշաններու վրայ են դրած և անհեթեթ հաշիւի մը նստած՝ թէ կեանքի մէջ ո՞ր նշանն է աւելի ծանրը: Լոկ այդ հաշիւը ցոյց կուտայ թէ անոնք չեն թափանցած Տառապանքի իմաստին:

Ուրիշ առակներս մը. — Հիմա կը հասկընամ զայն. ու միեւնոյն ատեն Քրիստոնէութեան քարոզած կեցուածքը անոր հանդէպ. ո՛չ թէ ապարդիւնօրէն ջանալու փախչիլ անկէ այլ ընդունելու զայն, ա-

րիաբար կրելու զայն: Բայց... ո՞ւր գըտնել ատոր ուժը:

Ա. Առակներս. — Իւրաքանչիւր մակարդակի վրայ տառապանքը կարելի կ'ըլլայ տանիլ երբ կը սիրենք անով իրմէ վերինին վրայ իրագործուելիք արժէքը, բարիքը: Ընտանիքի հայրը կը տառապի իր ընտանիքին պէտքերուն հասնելու իր արքնութեան մէջ — բայց երբ կը սիրէ ընտանիքը՝ այդ սիրոյն մէջ ոյժը կը գտնէ տանելու այդ արքնութիւնը: Ընտանիքը կը տառապի երբ իրմէ կը բաժնէ իր զաւակները՝ զանոնք Ազգին տալու համար, բայց երբ կը սիրէ Հայրենիքը՝ այդ սիրոյն մէջ կը գտնէ ոյժ այդ զոհաբերումի ցաւին տուելու: Ուրեմն միշտ աւելի վերին Արժէքի մը սէրն է որ կարելի կը դարձնէ զիմա՝ զբաւումը վարի մակարդակի մը վրայ ըզգացուած ցաւին: Ու այդ Սէրը արդէն իսկ ազդիւրն է այն Ուրախութեան որ պիտի հոսի վերէն վար, ողողելու և ամօքելու ցաւը՝ տառապանքը վարի մակարդակին յամեցող:

Վարդապետս. — Կը տեսնէ՞ք այս ամենով խորունկ ճշմարտութիւնը և հետեւաբար արդիւնաւորութիւնը Քրիստոնէական քարոզութեան Տառապանքի մասին. ա՛ն միայն զիտցած է իր բուն իմաստը տալ տառապանքին և այդպէս ճանչնալ անոր իր արժէքը. որով ոչ թէ հաճոյապաշտութեան նման վախկոտ և ապարդիւն փախուստ մը սարքել անկէ, այլ քաջ և արժանաւոր կեցուածք մը անոր զիմաց: Ա՛ն միայն իրատես եղաւ ընդունելու նախ թէ կեանքին մէջ տառապանքի բաժինը խոշոր է, բայց փոխանակ ատկէ հանելու՝ Պուտտայականութեան նման, անէութեան մէջ ապաստան փնտռելու մեթոտ մը, կեանքին էական Բարիքէն հրաժարելու վարդապետութիւն մը զիտցաւ, քաջալերել մարդը արիաբար վերցնելու ինչը որ կեանքը կը ներկայացնէ իրեն:

Ա. Առակներս. — Եւ ըսե՛լ թէ ոմանք կարծած են ճանչնալ անոր մէջ տխուր Յոռետեսութեան և Տկարութեան կրօնը:

Վարդապետս. — Բայց աւելին՝ ա՛ն միայն կրցած է սորվեցնել մարդուն զաղտնիքը այն ուժին որ կարող պիտի դարձնէր զինքը բարձր կրելու իր ինչը՝ — Սէրը:

Բ. Առակներս. — Որո՞ւ, ինչի՞ սէրը սակայն...

Ա. Առակներս. — Ըսուեցաւ. Իւրաքան-

չիւր մականդակի տառապանքին համար անկէ վերի մականդակին վրայ իրագործելի արժէքին սէրը:

Վարդապետը. — Բայց իւրաքանչիւր մականդակի արժէք իր կարգին հաստատուն կը կախուի միայն իրմէ վերի մականդակի արժէքէն — այսպէս՝ ընկերային կարգին մէջ, Բնտանիքը արժէք ունի որովհետեւ միջոցն է Ազգի տեսականացման, ազգերը սակայն իրենց կարգին ա՛յն չափով արժէք ունին որ չափով միջոց են Համամարդկային Արժէքներու իրագործման, և այլն. այն ատեն ի վերջոյ բոլոր այդ յարաբերական արժէքները անո՛վ կան հաստատ ու չեն ինար՝ որ՝ բացարձակ, գերագոյն ինքնահաստատուն Արժէքէն են վերընուած — Աստուածայինէն. Ան է որ իբրեւ Խաղաղութեան Գերազանցողը մը ըստ աստիճանի կ'արժեւորէ բոլոր մականդակները գոյութեան, ու անոնց համար մեզմէ կատարելի գոհաբերումը կ'իմաստաւորէ: Եւ որովհետեւ այս այսպէս է՝ կը հետեւի որ Աստուածայինին սերն է յետին գաղտնիքը բոլոր արժէքներու սէրերուն. ա՛յն է որուն մէջ անոնք ամենքը կը սրբանան, կը պայծառակերպուին, իրենց գերագոյն իմաստը և լիութիւնը կը գտնեն: Քրիստոնէութեան քաւորած Սէրը այսպէս՝ սիրելու ամենքը և բոլոր արժէքները յԱստուած՝ գաղտնիքն է բոլոր Առաքինութիւններուն, բոլոր Արիութիւններուն: Ու այն գերագոյն Ուրախութիւնը, հրճուանքներուն այն Հրճուանքը որ այդ Սէրը կը բխէ ինք իրմէն՝ միակ իրաւ Շնորհն է որ կը հոսի վար՝ ողորելու մեր գոյութիւնը ամբողջ, քաղցրախառնելու աւոր բոլոր ցաւերը, մեզ կարող ընելու տանիլ Քրիստոսին հետ անոնց բոլորին ինչը. ու մեր բոլոր տառապանքներուն մէջ՝ նոյն խիստ անոնց՝ որ մեզ կը թուին ամենէն աւելի անիմաստ, ձրի ու անիրաւ, ընկող զմեզ «և սակայն երջանիկ»:

Ա. Առակները. — Վաղը ինչպէրաց. պատերազմի տարուայ ինչպէրաց...

Քովը՝ Մայր Տաճարին քարտակաւարին խիստ աղքատ մեջ՝ գոյն գոյն պղպաղող կանթեղներուն սակ՝ Հսկումի աղօթները սկսեւ հիւն. անպարտեղին՝ որովհետեւ իրենց պիտի երգէին Նարեկացիին երկնաստղը՝ Ընկալ Բաղբուրեամբ:

Ծ. Ռ. ՊԵՐՊԵՐԱՆ

ԳՐԱԽՑԱԿԱՆ

ԹՈՐԳՈՍ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

Հեղինակ՝ ԱՐՇԱԿ Ա. ԱՂՊՈՅԱՆՅԱՆ, Հրատարակչին Մատուցած Սպասարկութեան Գրասենեակի, Թիւ 1. Տպարան Սեւան, Գանիք, 1940. էջ 710, պատկերագրւած՝ Կին՝ արտասանման 1.50 օտար:

Պ. Ա. Աղպոյանցեանի այս ստուար հատորը՝ նուիրուած Ս. Աթոռոյս հանգուցեալ Տ. Թորգոմ Ս. Պատրիարքին՝ մեզ կը շահագրգռէ իր մէկէ աւելի կողմերով: Նախ կենսագրութիւնն է ան եկեղեցականի մը որ մեր պատմութեան վերջի շրջանին մէջ իր տեղն ու գերը ունեցաւ, և իր կեանքին կէս դարը արդիւնաւորեց բոլորանուէր սպասով իր ժողովուրդին, ու գերեզման իջաւ անթաուն հիացման մը ծոցէն: Յետոյ այս հատորը ներկայացումն է գրագէտ ու գործիչ եկեղեցականի մը, որ իր կոչումի ռիթմին տակ միայն շարժեց գրիչը, օժտելով մեր գրականութիւնը մէկէ աւելի արժէքաւոր հատորներով: Կը մասնաւորենք այս պարագաները՝ հատորէն սպասելի բարիքին հաշույն՝ քանի որ այդ զոյգ առաքինութիւնները Թորգոմ Սրբազանի անձին վրայ լաւագոյն միացում մը իրագործած էին:

Անմիջապէս պէտք կ'զգամ աւելցնելու որ հատորը կ'ընթանայ մեզի ծանօթ և սովորական կենսագրումին ճամբով, որ առնելն է մարդ մը իր ծնունդէն՝ առաջնորդելու համար զայն իր վերջին հանգստին, թուելով դէպքերն ու վկայութիւնները, ճշգրտելով ժամանակն ու տեղը, դասաւորելով զանոնք յետոյ յատուկ կերպի մը մէջ, առանց մեծ յաւակնութիւններու, եւ առանց գրական հովիւ: Հաւաքում և աշխատանք կը կազմեն գլխաւոր առաքինութիւնը այս մեթոտին ինչպէս հատորին:

Կեանքեր և դէպքեր տալու այս կերպը մեզի կուգայ Միթարեաններէն, որոնց յատկանշական առաքինութիւնները քննարկելով համբերատար հաւաքում, թուական, թրուագրական եւ անուանագրական կարելի ճշտութիւն, և ամփոփոյքը պատմագիտական ճոխ ծանօթութեանց: